

УДК 069.15:001.8
DOI: 10.60022/2(3)-3S

Єгорова Олена Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Полтавський державний аграрний університет, Україна

Yehorova Olena

Candidate of Economic Sciences, PhD in Economics
A Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance Stock Market
Poltava State Agrarian University, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-6868-2103

Скляр Георгій Павлович

доктор економічних наук, професор
професор кафедри туристичного та готельного бізнесу
Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна

Skliar Heorhii

Doctor of Economic Sciences, Professor
Professor of the Department of Tourism and Hotel Business
Poltava University of Economics and Trade, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0088-1744

Логвин Михайло Михайлович

кандидат географічних наук, доцент
доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу
Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна

Logvyn Mykhailo

Candidate of Science in Geography, Associate Professor
Poltava University of Economics and Trade, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8378-3669>

Карпенко Ніна Миколаївна

доцент, доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу
Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна

Karpenko Nina

Associate Professor, Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel Business
Poltava University of Economics and Trade, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1751-7033

Тютюнник Юрій Михайлович

кандидат економічних наук, доцент
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Полтавський державний аграрний університет, Україна

Tyutyunnyk Yuriy

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance Stock Market
Poltava State Agrarian University, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-9175-3395

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ПРОВЕДЕННЯ МУЗЕЙНИХ ЕКСКУРСІЙ

***Анотація.** У статті досліджено інноваційні методи проведення музейних екскурсій. У статті обґрунтовано необхідність оновлення традиційних форм екскурсій за рахунок інтерактивних і технологічно орієнтованих рішень, здатних забезпечити глибше пізнання музейного матеріалу та залучення аудиторії. Авторами вперше сформульовано ознаки інноваційних екскурсійних методів, зокрема: концептуальна новизна, обмежене впровадження з потенціалом масштабування, інтерактивність, технологічність, нестандартні формати подачі інформації, сенсорна насиченість. Запропоновано авторське визначення терміну «інноваційні методи проведення екскурсій». Систематизовано основні типи інноваційних екскурсій та представлено приклади вітчизняної та*

міжнародної практики. Зроблено висновки щодо значення таких методів для модернізації музейної сфери.

Ключові слова: музеї, музейна екскурсія, інноваційні методи екскурсій, екскурсійне обслуговування, інтерактивні екскурсії.

INNOVATIVE METHODS OF CONDUCTING MUSEUM TOURS

Abstract. *The article examines innovative methods of conducting museum tours as a response to the growing expectations of contemporary audiences. The article substantiates the need to update traditional tour formats through the use of interactive and technology-oriented solutions that enhance the understanding of museum content and foster deeper audience engagement. The authors identify the key characteristics of innovative tour methods, including conceptual novelty, limited implementation with scaling potential, interactivity, technological integration, non-standard content delivery formats, and sensory richness. A definition of the term “innovative methods of conducting excursions” is proposed for the first time. The article systematizes various types of innovative tours, including technologically oriented, interactive-communicative, creative-theatrical, sensory, and inclusive-adaptive methods. Based on the analysis of current scientific literature and museum practice, the article presents domestic and international case studies that demonstrate the effectiveness of innovative approaches, such as geocaching, VR tours, spy games, interactive quests, and personalized storytelling formats. It is emphasized that innovation in the museum sphere is not limited to technological advancement but also includes a paradigm shift toward human-centered communication, emotional accessibility, and multisensory participation. The authors conclude that the integration of innovative excursion methods not only enhances the quality of museum services but also plays a key role in audience engagement, accessibility, and institutional modernization.*

Keywords: *museums, museum tour, innovative excursion methods, excursion services, interactive excursions.*

Постановка проблеми. Діяльність музеїв у XXI столітті зазнає суттєвих трансформацій не лише під впливом розвитку цифрових технологій, а й у зв'язку зі зміною очікувань та поведінки відвідувачів. Сучасний екскурсант – це вибагливий клієнт музейного закладу, який висуває високі вимоги до якості екскурсій, і за увагу якого музеям доводиться конкурувати з іншими формами дозвілля та культурними установами. В умовах цифрової епохи традиційні форми проведення екскурсій часто виявляються недостатньо ефективними для залучення сучасної аудиторії. Відвідувачі, особливо молоді люди, прагнуть інтерактивності, персоналізації, емоційного занурення. Саме тому для музеїв актуальним є впровадження інноваційних методів проведення екскурсій.

Проте упровадження інновацій у музейну сферу відбувається повільно через низку причин, серед яких найважливішими є нестача фінансування та дефіцит кваліфікованих кадрів. Додатковими перешкодами можуть бути консерватизм частини музейних працівників, а також бажання працювати за перевіреними часом методиками. Наявність перелічених бар'єрів підвищує актуальність досліджень інноваційних методів проведення музейних екскурсій.

Таким чином, необхідність пошуку ефективних інноваційних підходів до проведення музейних екскурсій, які б відповідали запитам сучасних відвідувачів і могли бути реалізовані в умовах обмежених ресурсів, є актуальним як у науковому, так і в практичному вимірах. Дослідження має й концептуальне значення, адже пов'язане з оновленням форм музейної комунікації, підвищенням інтересу до культурної спадщини та посиленням ролі музеїв як динамічного освітнього простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях сучасних українських і зарубіжних учених впровадженню інноваційних методів проведення музейних екскурсій приділяється значна увага. При цьому переважна більшість науковців розглядають ці методи крізь призму цифрових технологій. Українські дослідники І. Лисюк, О. Терещук і Ю. Білецький розглядають віртуальні екскурсії як ефективний інструмент залучення молоді та інших категорій відвідувачів [1]. Схожі погляди щодо значущості віртуальних екскурсій як напрямоку розвитку сучасного туризму висловлює Т. Марусей [2]. В. Антоненко та В. Хуткий акцентують увагу на ролі цифрових форматів, зокрема онлайн-екскурсій, які допомогли музеям адаптуватися до умов пандемії COVID-19 і розширити цільову аудиторію [3]. Аспекти віртуальних екскурсій також розглядають О. Белікова, Н. Бессонова, О. Греул, зосереджуючи

увагу на ролі таких екскурсій в активізації пізнавальної діяльності освітніх мігрантів [4].

Серед зарубіжних досліджень варто відзначити роботу E. Bongini, F. Becattini та колег [5], у якій досліджується формат Visual Question Answering для створення інтерактивного діалогу між відвідувачем музею і цифровим контентом. Підтримку цим ідеям надають T. Schou і A. Løvlie [6], які пропонують концепцію тактильної взаємодії з віртуальними музейними об'єктами, що поглиблює емоційний зв'язок відвідувачів із експозицією.

К. Верес [7] пропонує класифікацію інноваційних технологій проведення екскурсій на дві групи: з використанням інтерактивних форм і з застосуванням ІТ-технологій.

У контексті нетрадиційних підходів до музейної екскурсії чимало науковців досліджують інтеграцію традиційних засобів подання інформації з театралізованими та ігровими елементами, що значно підвищує ефективність сприйняття. Зокрема, Є. Кривенко та М. Покоłodна [8] розглядають інтерактивні й квест-екскурсії як альтернативу традиційним форматам.

На можливості проведення екскурсій у форматі квестів із віртуальним гідом як способу стимулювання інтересу до пізнання й розвитку логічного мислення зосереджують увагу Н. В. Якименко-Терещенко, Т. Ю. Чайка, М. О. Яріко [9].

Проте, попри значний інтерес вчених до погресу у впровадженні цифрових та інтерактивних форматів до роботи музейних закладів, низка важливих аспектів досі залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, термін «інноваційна екскурсія» не має усталеного визначення, відсутні критерії віднесення технологій проведення екскурсій до інноваційних, недостатньо уваги приділено класифікації інноваційних методів проведення екскурсій. Також бракує досліджень сучасної практики впровадження інноваційних методів проведення екскурсій в українських музеях, кейсів упровадження інновацій в українських музеях, які діють в умовах обмежених ресурсів.

Метою статті є систематизація інноваційних підходів до проведення музейних екскурсій, виокремлення їхніх ключових видів, характеристика прикладів вітчизняної та світової практики, що враховують потреби сучасної аудиторії та демонструють високу ефективність залучення відвідувачів.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку музейної сфери характеризується активним впровадженням інноваційних технологій в екскурсійну діяльність. Особливої актуальності набуває впровадження інноваційних методів проведення екскурсій, які сприяють активному залученню відвідувачів, розширюють межі пізнавального досвіду й забезпечують активну комунікацію з різними аудиторіями. Сучасні музеї наразі не позиціонуються лише як сховища артефактів, а є простором культурного діалогу, де відвідувач стає активним учасником процесу пізнання. Інноваційні технології проведення екскурсій передбачають впровадження новітніх підходів, форм та інструментів подання інформації, спрямованих на активізацію відвідувачів, покращення засвоєння інформації. Вони формуються на стику технологічного прогресу, гуманітарного знання та змін у запитах і поведінці аудиторії.

Загальноновизнано, що поняття «інновація» було введено до наукової термінологію у 1911 р. Йозефом Алоїсом Шумпетером. Інноваціями він назвав «виготовлення нового, невідомого раніше споживачам корисного блага, створення нової якості того чи того блага». [10] У подальшому розуміння інновацій революціонувало, набувало нових рис, але концептуально під інноваційними методами наразі розуміють нові або вдосконалені методи певного виду діяльності, які сприяють підвищенню якості, результативності та ефективності процесу або його результату.

На жаль, у нормативно-правовій, методичній та науковій базі термін «інноваційний метод (або техніка) проведення екскурсій» досі не має усталеного визначення. Водночас аналіз сучасних наукових підходів дозволяє виокремити низку основних ознак, за якими той чи інший метод екскурсійного супроводу може бути віднесений до інноваційних (рис. 1).

Рис. 1. Основні ознаки інноваційності екскурсійних методів
Джерело: сформовано авторами на основі [1, 4, 7, 8]

Основні ознаки інноваційності екскурсійних методів:

1. Концептуальна новизна.

Інноваційною вважається екскурсія, що передбачає нові види або формати організації екскурсійної діяльності. Проте в науковому, законодавчому та практичному середовищі відсутній єдиний підхід до визначення терміну, протягом якого новація зберігає статус інновації. З часом будь-яке нововведення, що набуло широкого поширення та інтегроване в типові екскурсійні програми, може перейти до категорії традиційних форм. Наприклад, аудіогіди ще десятиліття тому вважалися інновацією, а сьогодні є типовим елементом музейного сервісу. Отже, ключовим критерієм інноваційності є рівень концептуальної новизни.

2. Обмежене впровадження з потенціалом масштабування.

Інноваційні методи зазвичай ще не стали загальноприйнятими. Вони перебувають на етапі впровадження, демонструючи новизну та потенціал для подальшої інтеграції в практику. Якщо метод або технологія з часом набуває широкого поширення, вона поступово переходить до розряду традиційних. Натомість тривале використання певної методики без масового впровадження не є ознакою традиційності – воно скоріше свідчить про її нішевий або спеціалізований характер.

3. Технологічна складова.

Інноваційні екскурсії активно використовують сучасні інформаційні технології. Третім важливим чинником є технологічна складова: інноваційними вважаються екскурсії, які залучають новітні інформаційні технології. До останніх наразі відносять цифрові інструменти, віртуальну й доповнену реальність (VR/AR), елементи штучного інтелекту, мобільні застосунки, інтерактивні аудіогіди, VQA-інтерфейси (візуальні відповіді на запитання) тощо.

4. Інтерактивність.

Високий рівень залучення відвідувачів – ще одна характерна ознака інноваційних методів. Якщо учасники не лише слухають екскурсовода, а беруть активну участь у грі, дослідженні чи моделюванні, це свідчить про зміну парадигми музейної комунікації. Інтерактивні формати дозволяють глибше зануритися в тему, сприяють емоційному залученню та кращому засвоєнню матеріалу.

5. Нестандартні формати подачі інформації.

Інноваційні екскурсії часто застосовують нестандартні формати подачі екскурсійного матеріалу: гейміфікацію (через комп'ютерні або настільні ігри, живу анімацію), квести, театралізовані дійства, майстер-класи, інтерактивні лекції тощо. Такі підходи дають змогу адаптувати подачу матеріалу до особливостей цільової аудиторії, враховуючи індивідуальні стилі сприйняття та навчання. Це сприяє зменшенню дистанції між гідом і відвідувачем та розширює можливості засвоєння контенту.

6. Сенсорна насиченість.

Ця ознака не є обов'язковим критерієм віднесення екскурсій до інтерактивних. Проте екскурсії з активацією усіх п'яти сенсорних каналів людини є перспективним напрямом музейної діяльності. Якщо традиційні формати орієнтовані переважно на зорове та слухове сприйняття, то інноваційні можуть включати також нюх, смак і дотик. Прикладами є дегустаційні тури, тактильні експозиції, ароматичні інсталяції. Подібні підходи підвищують інклюзивність та враховують потреби людей з інвалідністю.

Фундаментальним принципом, який об'єднує ознаки сучасних екскурсійних технологій є принцип людиноцентрованості. Він передбачає орієнтацію на індивідуальні особливості та потреби цільової аудиторії: дітей різного віку, осіб з інвалідністю, професійних спільнот тощо. Важливо враховувати

не лише пізнавальні інтереси, а й емоційний комфорт, мотивацію та загальне задоволення екскурсією. Реалізація цього принципу здійснюється через адаптивність, інтерактивність, сенсорну насиченість та варіативність подачі інформації.

Для того щоб кваліфікувати метод або техніку проведення екскурсій як інноваційну, слід враховувати низку критеріїв, що відображають актуальні тенденції у сфері екскурсійної діяльності. Інноваційність полягає не лише у використанні нових технологій, а й у принципово новому підході до взаємодії з аудиторією, що ґрунтується на відкритості до змін та орієнтації на людину.

Узагальнення наведених ознак інноваційних методів проведення екскурсій дозволяє запропонувати наступне визначення цього терміну:

Інноваційні методи проведення екскурсій – це концептуально нові, людиноцентровані форми екскурсійної діяльності, які перебувають на етапі масового впровадження, характеризуються використанням сучасних технологій, інтерактивною взаємодією з екскурсантами та нетрадиційними форматами подачі інформації з метою підвищення ефективності засвоєння матеріалу й загальної привабливості екскурсій для цільової аудиторії.

Слід наголосити, що інноваційна екскурсія – це не просто нова форма, а динамічна модель екскурсійної діяльності, яка враховує потреби сучасного відвідувача та створює нову якість музейного досвіду. Інноваційні екскурсійні технології спрямовані не лише на передачу знань, а й на емоційне занурення, персоналізоване сприйняття інформації та активацію різних сенсорних каналів. Людиноцентрованість у цьому контексті виступає метапринципом, що реалізується через низку взаємопов'язаних критеріїв: інтерактивність, сенсорність, адаптивність, залучення, нетиповість формату. Саме вони забезпечують індивідуалізацію екскурсій, підвищення рівня мотивації учасників і створення умов для їхнього активного включення у процес пізнання.

Досвід музейних установ демонструє широкі можливості впровадження таких підходів. Наприклад, Національний музей історії України [11] пропонує екскурсії у форматі квестів, творчих завдань, майстер-класів, що адаптовані до різних вікових категорій. Музей шпигунства Spycare у Нью-Йорку пропонує гейміфіковані маршрути у форматі шпигунських місій, відвідувачі занурюються в атмосферу гри, виконуючи завдання на шифрування, стеження та логічне мислення. Окрему увагу привертають технології, що поєднують екскурсійну діяльність із геокешингом та віртуальними турами. Так, ресурс Museum of Geocaching [12] пропонує інтерактивну виставку з елементами пошуку підказок, а проєкт Pano2VR in the Wild – A Geocaching Tour [13] поєднує VR-тури з геокешингом, завдяки чому учасники можуть орієнтуватися на місцевості, використовуючи GPS-координати, розв'язуючи головоломки та виконуючи ігрові завдання.

На основі аналізу сучасної наукової літератури та музейної практики можна виділити кілька основних груп інноваційних методів проведення екскурсій:

1. Технологічно-орієнтовані методи, що базуються на застосуванні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

До них можна віднести:

- віртуальні екскурсії,
- доповнена реальність,
- інтерактивні мобільні застосунки,
- VQA-системи (візуальні відповіді на запитання),
- інтелектуальні гідни на основі штучного інтелекту,
- 3D-тури та панорамні візуалізації тощо.

Прикладами є геокешинг (geocaching) – метод, що поєднує GPS-навігацію з культурно-історичними сюжетами, та Спайгеймс (spygames) – ігровий формат, який передбачає послідовне виконання завдань на місцевості. Такі методи особливо ефективні для відкритих просторів: музеїв просто неба, археологічних об'єктів тощо. Використання таких методів передбачає залучення фахівців з цифровізації та інформаційних технологій.

2. Інтерактивно-комунікаційні методи, що передбачають безпосередню взаємодію відвідувачів із музейним контентом.

До цієї групи методів можна віднести:

- квест-екскурсії, що передбачають розв'язання екскурсантами завдань і пошук об'єктів;
- вікторини та інтелектуальні ігри;
- майстер-класи в межах екскурсії;
- інтерактивні стенди та експозиції.

Поєднання екскурсії з практичними заняттями – наприклад, з реконструкцією стародавніх ремесел – сприяє максимальному ефекту залучення. Такий підхід застосовується, зокрема, у Національному музеї історії України [11], де екскурсії поєднуються з творчою діяльністю.

3. Креативно-театралізовані методи, під час яких традиційна екскурсія поєднується з елементами перформансу, наприклад у формі:

- театралізованої реконструкції подій за участю акторів;
- екскурсії в історичних костюмах.

4. Сенсорні методи, що активізують кілька каналів сприйняття одночасно:

- тактильні експозиції (наприклад, у музеях науки, де кожен експонат можна чіпати, запускати тощо в рамках пізнавального експерименту);
- використання ароматичних, звукових ефектів, наприклад запахів і звуків лісу в природничому музеї;
- дегустаційні екскурсії тощо.

Такі формати мають високий емоційний вплив.

5. Інклюзивні та адаптивні методи проведення екскурсій, орієнтовані на різні цільові групи відвідувачів: адаптовані екскурсії для дітей різного віку, осіб із порушенням слуху, зору, мобільності тощо; маршрути з безбар'єрним середовищем, екскурсії з жестовим перекладом тощо. Вони забезпечують рівний доступ до музейного продукту та у повному обсязі реалізують принцип людиноцентричності.

Значна частина закладів поєднує кілька інноваційних підходів. Зокрема, *Spygames* як інноваційна форма екскурсії об'єднує квест, логічну гру, орієнтування на місцевості та елементи театралізації [14]. Такі формати мають високий потенціал у роботі з молодіжною аудиторією, особами, які шукають активного дозвілля, або для програм, що проводяться на відкритому повітрі або у великих музейних комплексах. Включення сюжетних ліній, костюмованих персонажів і елементів гри підвищує мотивацію до участі й створює незабутній культурний досвід.

Висновки. Інноваційні методи проведення музейних екскурсій є відповіддю на виклики сьогодення. Авторами на основі комплексного аналізу сучасної наукової та практичної літератури вперше сформульовано основні ознаки інноваційності екскурсійних методів та запропоновано авторське визначення поняття «інноваційні методи проведення екскурсій». Систематизація типів інноваційних екскурсій дозволяє краще зрозуміти специфіку трансформацій у сфері музейної діяльності. Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз ефективності різних методів, а також розробка методичних рекомендацій для практичного застосування інновацій у вітчизняних музеях.

Література

1. Лисюк Т., Терещук О., Білецький Ю. Віртуальні екскурсії – інноваційний напрям у туристичній діяльності Волині. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-44>.
2. Марусей Т. Віртуальна екскурсія як напрямок розвитку сучасного туризму. *Економіка та суспільство*. 2021. № 26. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-75>.
3. Антоненко В., Хуткий В. Музеї як туристичний ресурс в умовах пандемії COVID-19: виклики та нові можливості. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм*. 2021. Вип. 4(1). С. 54–73. DOI : <https://doi.org/10.31866/2616-7603.4.1.2021.235149>.
4. Белікова О., Бессонова Н., Греул О. Віртуальні екскурсії як спосіб активізації пізнавальної діяльності освітніх мігрантів. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. 2021. Вип. 38. С. 41–57. URL : https://periodicals.karazin.ua/language_teaching/article/view/17332.
5. Bongini P., Becattini F., Bagdanov A.D., Del Bimbo A. Visual Question Answering for Cultural Heritage. *IOP Conference Series Materials Science and Engineering*. 2020. 949(1):012074. DOI: 10.1088/1757-899X/949/1/012074.
6. Schou M.M., Løvlie A.S. The Diary of Niels: Affective engagement through tangible interaction with museum artifacts. November 2020. 10.48550/arXiv.2011.11375. DOI : 10.48550/arXiv.2011.11375.
7. Верес К. О. Інноваційні технології в екскурсійному супроводі. *Сборник научных трудов SWorld*. 2014. Вип. 2, Т. 34. С. 29-34. URL : <https://dspace.nuft.edu.ua/handle/123456789/17392>.
8. Кривенко Є.Є., Покоłodна М.М. Сучасні інноваційні форми проведення екскурсій. *Сучасні*

тенденції розвитку індустрії туризму та гостинності: глобальні виклики: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 квітня 2024 р.). Харків: ХНУМГ імені О.М. Бекетова, 2024. С. 252–254. URL : https://tourlib.net/statti_ukr/krivenko.htm.

9. Якименко-Терещенко Н. В., Чайка Т. Ю., Яріко М. О. Квест-екскурсії з віртуальним гідом як інноваційні події продукти індустрії туризму та гостинності. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*. 2023. №1 (7). С. 42–47. DOI: [https://doi.org/10.32782/2708-4949.1\(7\).2023.8](https://doi.org/10.32782/2708-4949.1(7).2023.8).

10. Schumpeter, Joseph A. *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*. Leipzig : Duncker & Humblot, 1912. VIII, 548 S. URL : <https://digi.econbiz.de/viewer/image/892769785/2/#topDocAnchor>.

11. Експерсії та активності. Національний музей історії України. URL : <https://nmiu.org/events/excursions-and-activities>.

12. Museum of Geocaching. URL : <https://labs.geocaching.com/goto/museum>.

13. Pano2VR in the Wild – A Geocaching Tour. GardenGnome. 2021. URL : <https://ggnome.com/2021/02/pano2vr-in-the-wild-a-geocaching-tour/>.

14. Spyscape. URL : <https://spyscape.com/>.

References

1. Lysiuk T., Tereshchuk O., Biletskyi Yu. Virtualni ekskursii – innovatsiyni napriam u turystychnii diialnosti Volyni. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. № 53. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-44>.

2. Marusei T. Virtualna ekskursiia yak napriamok rozvytku suchasnoho turyzmu. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2021. № 26. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-75>.

3. Antonenko V., Khutkyi V. Muzei yak turystychni resurs v umovakh pandemii COVID-19: vyklyky ta novi mozhlyvosti. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv*. Serii: Turyzm. 2021. Vyp. 4(1). S. 54–73. DOI : <https://doi.org/10.31866/2616-7603.4.1.2021.235149>.

4. Bielikova O., Bessonova N., Hreul O. Virtualni ekskursii yak sposib aktyvizatsii piznavalnoi diialnosti osvity mihrantiv. *Vykladannia mov u vyshchyykh navchalnykh zakladakh osvity na suchasnomu etapi*. Mizhpredmetni zviazky. 2021. Vyp. 38. S. 41–57. URL : https://periodicals.karazin.ua/language_teaching/article/view/17332.

5. Bongini P., Becattini F., Bagdanov A.D., Del Bimbo A. Visual Question Answering for Cultural Heritage. *IOP Conference Series Materials Science and Engineering*. 2020. 949(1):012074. DOI: 10.1088/1757-899X/949/1/012074.

6. Schou M.M., Løvlie A.S. The Diary of Niels: Affective engagement through tangible interaction with museum artifacts. November 2020. 10.48550/arXiv.2011.11375. DOI : 10.48550/arXiv.2011.11375.

7. Veres K. O. Innovatsiini tekhnologii v ekskursiinomu suprovodi. Zbirnyk naukovykh trudiv SWorld. 2014. Vyp. 2, T. 34. S. 29–34. URL : <https://dSPACE.nuft.edu.ua/handle/123456789/17392>.

8. Krivenko Ye.Ye., Pokolodna M.M. Suchasni innovatsiini formy provedennia ekskursii. Suchasni tendentsii rozvytku industrii turyzmu ta hostynnosti: hlobalni vyklyky: materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 15 kvitnia 2024 r.). Kharkiv: KhNUMH imeni O.M. Beketova, 2024. S. 252–254. URL : https://tourlib.net/statti_ukr/krivenko.htm (https://tourlib.net/statti_ukr/krivenko.htm).

9. Yakymenko-Tereshchenko N. V., Chaika T. Yu., Yarik M. O. Kvest-ekskursii z virtualnym hidom yak innovatsiini podievi produkty industrii turyzmu ta hostynnosti. *Innovatsii ta tekhnologii v sferi poslug i kharchuvannia*. 2023. №1 (7). S. 42–47. DOI : [https://doi.org/10.32782/2708-4949.1\(7\).2023.8](https://doi.org/10.32782/2708-4949.1(7).2023.8).

10. Schumpeter, Joseph A. *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*. Leipzig : Duncker & Humblot, 1912. VIII, 548 S. URL : <https://digi.econbiz.de/viewer/image/892769785/2/#topDocAnchor>.

11. Експерсії та активності. Національні музеї історії України. URL : <https://nmiu.org/events/excursions-and-activities>.

12. Museum of Geocaching. URL : <https://labs.geocaching.com/goto/museum>.

13. Pano2VR in the Wild – A Geocaching Tour. GardenGnome. 2021. URL : <https://ggnome.com/2021/02/pano2vr-in-the-wild-a-geocaching-tour/>.

14. Spyscape. URL : <https://spyscape.com/>.